

Felsefe Kavramları Sözlüğü

”J ve K” Harfleri

- 1. Jargon:** Belirli bir felsefi okulun, meslek grubunun veya topluluğun yalnızca kendi üyeleri arasında kullandığı özel ve teknik dil.
- 2. Jenealoji (Soykütüğü):** Nietzsche ve Foucault felsefesinde, ahlaki değerlerin veya bilgi sistemlerinin tarihsel kökenlerini, hangi iktidar ilişkilerinden doğduklarını inceleyen soykütüksel yöntem.
- 3. Jeopolitik (Siyasi Coğrafya Felsefesi):** Bir devletin, toplumun veya iktidarın fiziksel coğrafyası ile uluslararası politik stratejileri arasındaki nedensel ilişki.
- 4. Jest (Dışavurum/Tavır):** İnsanın bedenini, mimiklerini veya duruşunu kullanarak kelimelere ihtiyaç duymadan varoluşsal bir anlamı dışa vurması.
- 5. Jinokrasi:** Otoritenin, siyasi gücün ve toplumsal yönetimin yalnızca kadınların elinde bulunduğu teorik/kurgusal yönetim biçimi.
- 6. Kabul (Rıza):** Ahlak ve siyaset felsefesinde, bireyin bir otoriteyi, kuralı veya sözleşmeyi özgür iradesiyle ve bilinçli olarak onaylaması durumu.
- 7. Kader (Alinyazısı):** Evrendeki olayların ve insan yaşantısının önceden ilahi veya doğüstü bir güç tarafından değiştirilemez biçimde planlandığı inancı.
- 8. Kadercilik (Fatalizm):** İnsanın özgür iradesi olmadığını, her şeyin önceden yazılmış bir alın yazısına göre gerçekleştiğini savunan teslimiyetçi görüş.
- 9. Kadim (Öncesiz):** Zamanın başlangıcından beri var olan, varlığının bir başlangıcı bulunmayan (İslam felsefesinde genellikle Tanrı'nın sıfatı).
- 10. Kaos (Karmaşa):** Düzenin (Kozmos'un) zıttı olan; biçimsizlik, düzensizlik, öngörülemezlik ve mutlak kargaşa hâli.
- 11. Kalıtım (Soyaçekim):** Bireyin biyolojik ve kısmen psikolojik özelliklerinin, genetik yollarla bir önceki kuşaktan kendisine aktarılması.
- 12. Kalıp (Şema/Stereotip):** İnsan zihninin karmaşık dış dünyayı daha kolay anlayabilmek için kullandığı, çoğu zaman önyargılara dayanan donuk ve genelleştirilmiş zihinsel şablonlar.
- 13. Kamusal Alan (Public Sphere):** Habermas'a göre vatandaşların eşit şartlarda bir araya gelip, hiçbir devlet veya ekonomik baskı olmadan rasyonel tartışmalar yoluyla kamuoyu oluşturduğu özgür demokratik mekân.
- 14. Kanı (Doxa/Sanı):** Platon'un bilgi kuramında, sağlam felsefi gerekçelere dayanmayan, sadece duyulara ve inançlara dayalı yüzeysel günlük bilgi.
- 15. Kanıt (Argüman/Delil):** Bir felsefi iddianın, bilimsel hipotezin veya önermenin doğruluğunu ya da yanlışlığını mantıksal olarak ispatlayan temel dayanak.
- 16. Kanıtlama (İspat):** Önceden doğru kabul edilmiş ilkelere, öncüllere ve mantıksal yasalara dayanarak yeni bir tezin doğruluğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde gösterme işlemi.
- 17. Kantçılık:** Immanuel Kant'ın "Saf Aklın Eleştirisi" ile başlattığı, aklın sınırlarını çizen ve deneyim ile aklın apriori formlarını birleştiren eleştirel bilgi teorisi ve ödev ahlakı.
- 18. Kapitalizm:** Üretim araçlarının özel mülkiyete ait olduğu, kâr amacının güdüldüğü ve Marx'ın eleştirilerinde emeğin sömürülüp metalaştırıldığı ekonomik/toplumsal sistem.
- 19. Karamsarlık (Pesimizm):** Varoluşun acı ve kötülükle dolu olduğunu, içinde yaşadığımız dünyanın "mümkün dünyaların en kötüsü" olduğunu savunan felsefi tavır.
- 20. Karakter (Huy):** Bireyin zamanla edindiği erdemlerin, ahlaki alışkanlıkların ve zihinsel eğilimlerin oluşturduğu kalıcı psikolojik ve ahlaki kimlik.
- 21. Karar:** Farklı seçenekler ve eylem ihtimalleri karşısında insanın özgür iradesini kullanarak zihinsel bir çatışmayı sona erdirmesi ve eyleme geçmesi.

22. Karşılaştırma: İki veya daha fazla nesnenin, kavramın veya düşünce sisteminin benzerlik ve farklılıklarını zihinsel olarak bir arada değerlendirme eylemi.

23. Karşıt (Zıt): Hem nitelik hem de yönelim bakımından birbirine tamamen aykırı olan ve birbiriyle çelişen iki durum veya kavramdan her biri.

24. Karşıtlık (Diyalektik Gerilim): Hegel'de ve doğa felsefesinde varlığın ilerlemesini ve devinimi (hareketi) sağlayan, birbiriyle savaşan tez ve antitez arasındaki uzlaşmazlık.

25. Karşıtsav (Antitez): Diyalektik mantıkta öne sürülen ilk tezin (savın) eksikliklerini gösteren ve onu mantıksal olarak olumsuzlayan ikinci karşıt önerme.

26. Kartezyen Düalizm: Rene Descartes'ın, evreni birbirine tamamen zıt ve birbirine indirgenemez iki tözle (yer kaplayan "madde" ve düşünen "ruh") açıklayan ikinci ontolojik sistemi.

27. Kartezyen Şüphe (Metodik Şüphe): Descartes'ın, kesin hakikate (Cogito'ya) ulaşmak için, duyularından ve daha önce doğru sandığı her şeyden geçici olarak sonuna kadar şüphe etmesi yöntemi.

28. Kasıt (Niyet/İntansiyon): Ahlak felsefesinde (özellikle Kant'ta) bir eylemin değerini belirleyen temel faktör; eylemi gerçekleştiren öznenin içindeki amaca yönelik bilinçli yönelim.

29. Kast (Kapalı Sınıf): Bireylerin doğuştan içine girdikleri, asla yükselemedikleri ve toplumsal hareketliliğin yasak olduğu katı hiyerarşik yapı.

30. Kategorik Buyruk (Koşulsuz Buyruk): Kant ahlakında insanın kendi çıkarı için değil, sırf ödev duygusuyla yaptığı eylem; "Öyle hareket et ki, eyleminin kuralı evrensel bir doğa yasası olabilsin" ilkesi.

31. Kategori (Ulam): Aristoteles ve Kant felsefesinde, insan zihninin dünyadaki tüm varlıkları ve algıları sınıflandırmak için kullandığı en temel, en genel düşünce kalıpları (Nitelik, nicelik, zaman, mekân vb.).

32. Katarsis (Arınma): Aristoteles'in estetiğinde, trajediyi izleyen seyircinin sanat aracılığıyla korku ve acıma hislerini yaşayarak ruhundaki yıkıcı tutkuların arınması ve temiz-

lenmesi.

33. Katılık (Dogmatizm): Bir felsefi sistemin veya inancın zamanla gelişime, yeni bilimsel verilere ve eleştiriye kapılarak değişmez bir dogma hâline gelmesi durumu.

34. Katılım (İştirak/Meteheksis): Platon'un ontolojisinde duyusal dünyadaki somut nesnelere, kendi idealarına (ilkörneklere) pay alarak (katılarak) varlık kazanması ve onlara benzemesi ilkesi.

35. Kavram (Konsept): İnsan zihninin somut nesnelere ortak özellikleri soyutlayarak genelleştirmesiyle oluşturduğu zihinsel ve dilsel tasarım (Örn: Masa, Ağaç, Özgürlük).

36. Kavramcılık (Konseptüalizm): Tümel kavramların nesnel bir gerçeklikleri olmakla birlikte sadece boş seslerden de ibaret olmadığını, bunların zihinde var olan soyut kavramlar olduğunu savunan Orta Çağ felsefi akımı.

37. Kavrama (İdrak): İnsan aklının, duyulardan gelen verileri işleyip arka plandaki soyut yasayı, neden-sonuç bağı ve nesnenin "neliğini" anlama yetisi.

38. Kaygı (Angst/Bunalım): Kierkegaard ve Heidegger gibi varoluşçularda, somut bir nesnenin korku duymak değil; insanın hiçlik, ölüm ve özgürlüğünün yükü karşısında hissettiği temel varoluşsal bunalı hâli.

39. Kayıtsızlık (Apati): Stoacılıkta erdemli insanın, kendi elinde olmayan dışsal olaylara (acıya, hastalığa, zenginliğe) karşı hiçbir duygu, tutku veya üzüntü hissetmeden ruhsal dinginliğini koruması.

40. Kaynak (Köken/Origin): Bilgi felsefesinde bilginin ilk çıktığı yer (deney veya akıl); ontolojide ise varlığın temel sebebi veya arkhesi.

41. Kaza (Olumsuzluk): Bir olayın zorunlu veya yasalara bağlı olmadan, tesadüfen ve öngörülemez bir şekilde dışsal faktörlerin kesişmesiyle meydana gelmesi.

42. Keder (Tristitia): Spinoza etiğinde, insanın potansiyel eyleme gücünü azaltan, onu edilgen ve yetkinliği daha düşük bir duruma iten temel negatif duygulanım.

43. Kelam (İlm-i Kelam): İslam dünyasında doğan; inanç esaslarını, Tanrı'nın sıfatlarını ve evrenin yaratılışını akıl, mantık ve felsefi

argümanlar (istidlal) kullanarak kanıtlamaya çalışan teolojik sistem.

44. Kendiliğindenlik (Spontanite): Eylemin herhangi bir dış baskı, kural veya planlama olmaksızın öznenin kendi özgür içsel dinamiğinden doğallıkla ortaya çıkması.

45. Kendinde-Şey (Numen/Ding an sich): Kant felsefesinde nesnelere bizim onlara bakışımızdan (duyularımızdan) bağımsız, ancak insan zihni tarafından kesinlikle bilinemez olan saf ve mutlak doğası.

46. Kendinde-Varlık (En-soi): Sartre'ın ontolojisinde; bilinci olmayan, kendini değiştiremeyen, hiçbir anlamı veya özgürlüğü bulunmayan dış dünyadaki nesnelere kaskatı varoluş biçimi.

47. Kendisi-İçin-Varlık (Pour-soi): Sartre felsefesinde insan bilincini ifade eden; kendi üstüne düşünebilen, eksik olan, sürekli seçimler yaparak kendi özünü yaratan ve nesnelere hiçleyen özgür varoluş alanı.

48. Kendini Gerçekleştirme: İnsanın kendi varlığında gizil (potansiyel) olarak taşıdığı yetenekleri, yaratıcılığı ve ahlaki değerleri bilinçli bir süreçle eyleme dönüştürmesi (Aktüalizasyon).

49. Kendi (Self/Benlik): Bilincin merkezinde yer alan; kişinin deneyimlerini, anılarını ve bedensel hislerini tek bir özünde birleştiren içsel kimlik algısı.

50. Kesinlik (Apodiktik): Bir bilginin veya yargının, mantıksal veya matematiksel olarak aksi iddia edilemeyecek derecede mutlak, şüphesiz ve kanıtlanmış doğrulukta olması.

51. Keşif: Önceden doğada veya zihinde var olan ancak bilinmeyen bir ilkenin, yasanın veya kıtanın zihinsel veya fiziksel çabayla görünür/bilinir hâle getirilmesi.

52. Kılğı (Pratik/Praksis): Felsefi veya teorik bilginin, maddi dünyayı değiştirmek, toplumu şekillendirmek veya ahlaki bir eylem gerçekleştirmek amacıyla eyleme dönüştürülmesi.

53. Kılğısal (Pratik): Yalnızca kuramsal, spekülatif veya soyut düşünce düzeyinde kalmayıp insan yaşamına, siyasete veya ahlaka doğrudan uygulanan.

54. Kıyas (Sillojizm): Aristotelesçi mantıkta, ikisi öncül (neden) biri sonuç olmak üzere en az üç önermeden oluşan, tümdengelimsel ve

zorunlu akıl yürütme formu (Örn: Bütün insanlar ölümlüdür, Sokrates insandır, o hâlde Sokrates ölümlüdür).

55. Kıymet (Değer/Value): Bir şeyin ahlaki yönden iyiliği, felsefi yönden anlamlılığı veya estetik yönden güzelliği ölçüsünde insan için taşıdığı önem.

56. Kibir (Hubris): Antik Yunan düşüncesinde insanın haddini aşarak doğa yasalarına, ahlaka veya tanrılara başkaldırmasına yol açan, genellikle trajik bir çöküşle sonuçlanan aşırı gurur.

57. Kimlik (Hüviyet/Identity): Bir nesnenin, düşüncenin veya kişinin başka bir şey değil, "sadece ve tamamen kendisi olması" durumu ve bu özü zaman içinde koruyabilmesi.

58. Kimlik İlkesi (Özdeşlik İlkesi): Mantığın temel yasalarından ilki; "Bir şey neyse odur" veya "A, A'dır" şeklinde formüle edilen, bir kavramın kendi kendisiyle aynı olduğunu bildiren ilke.

59. Kinizm (Kelbiyye Okulu): Sinope'li Diogenes'in temsil ettiği; erdemin maddi zenginlikte değil, doğaya uygun yaşamakta, toplumsal kuralları reddetmekte ve her türlü ihtiyaçtan arınmakta olduğunu savunan felsefe.

60. Kişi (Person/Şahıs): Sadece biyolojik bir insan (Homo sapiens) olmak değil, kendi haklarının, sorumluluklarının, ahlaki değerlerinin ve rasyonel eylemlerinin bilincinde olan, yasal ve etik bir değer taşıyan özne.

61. Kişilik: Bireyin diğer insanlardan ayırt edilmesini sağlayan bedensel, zihinsel, ahlaki ve psikolojik özelliklerinin oluşturduğu bütünlük.

62. Kişisel Kimlik (Personal Identity): John Locke felsefesinde, zamanın geçmesine ve bedenin değişmesine rağmen bireyin kendi kendisiyle aynı kişi kalmasını sağlayan şeyin "hafıza ve bilinç" sürekliliği olması durumu.

63. Kitlesele Kültür (Kültür Endüstrisi): Frankfurt Okulu'nun (Adorno) tanımıyla, kapitalist sistemde sanatın ve düşüncenin kitleleri pasifleştirmek, itaat ettirmek ve tüketimi artırmak amacıyla fabrikasyon bir ürüne dönüştürülmesi.

64. Kitle (Yığın): Bireysel bilinçlerini, rasyonel eleştiri yeteneklerini kaybederek ortak ve genellikle irrasyonel duygularla hareket eden

kontROLSÜZ insan kalabalığı.

65. Klasik Mantık: Aristoteles tarafından kurulan; kavram, önerme ve kıyasları inceleyen, doğru ile yanlış olmak üzere sadece iki doğruluk değeri kabul eden formel mantık sistemi.

66. Klişe: Felsefi veya sanatsal derinliğini kaybedecek kadar çok tekrarlandığı için orijinal anlamını yitirmiş, basmakalıp ve sık hâle gelmiş düşünce veya söz.

67. Kognitif (Bilişsel): İnsan zihninin dünyayı tanımak için kullandığı algılama, düşünme, öğrenme, hatırlama ve mantık yürütme süreçleriyle doğrudan ilgili olan.

68. Kolektif Bilinçdışı: Carl Jung psikolojisinde; kişinin kendi yaşantısından doğmayan, insanlığın evrimsel geçmişinden genetik olarak aktarılan arketip ve sembollerini barındıran ortak zihinsel katman.

69. Komik (Gülünç): Estetikte, bir olaydaki uyumsuzluk, orantısızlık veya mantıksızlığın tehlike içermeden açığa çıkmasıyla izleyicide uyanan zihinsel ve bedensel rahatlama/gülme hissi.

70. Komünizm: Karl Marx'ın tarihsel materyalizminde sınıf çatışmasının son bulduğu, özel mülkiyetin, devletin ve sömürünün tamamen ortadan kalktığı ideal, ortaklaşmacı son aşama.

71. Konatus (Conatus): Her varlığın kendi özündeki doğayı korumak ve varoluştaki inatla kalmaya çalışmak için gösterdiği içsel/dinamik çaba (Spinoza).

72. Konformizm (Uyumculuk): Bireyin kendi aklını ve bağımsız iradesini terk ederek, sırf toplumdaki dışlanmamak veya onay görmek için çoğunluğun fikirlerine ve davranışlarına körü körüne uyması.

73. Konsensüs (Uzlaşma): Farklı çıkarlara veya görüşlere sahip öznelerin veya grupların, rasyonel bir tartışma sonucunda bir fikir veya eylem üzerinde ortaklaşa karara varması.

74. Konstrüktivizm (Yapılandırıcılık): Epistemolojide "bilginin" bizden bağımsız dışarıda durup keşfedilmeyi beklemediğini; zihnimiz, dilimiz ve toplumumuz tarafından inşa edildiğini savunan teori.

75. Kontekst (Bağlam): Bir metnin, kelimenin veya felsefi fikrin içinde üretildiği, an-

lamını doğrudan şekillendiren tarihi, sosyal, kültürel ve dilsel çevre/durum.

76. Kontenjan (Olumsuzluk): Varlığı zorunlu olmayan, olabilen ancak olmaması da mantıksal bir çelişki yaratmayan, tesadüfi nitelik veya durum (Zorunluluğun zıttı).

77. Kopernik Devrimi (Felsefi): Kant'ın epistemolojide yarattığı köklü değişim; "zihnimiz nesnelere uymak zorunda değildir, dış dünyadaki nesnelere zihnimizin apriori kalıplarına uymak zorundadır" görüşü.

78. Kopuş (Epistemolojik): Gaston Bachelard ve Althusser gibi düşünörlere göre bilimin birikerek ilerlemesi değil, eski kavramsal çerçevelerin (paradigmaların) aniden kırılarak yepyeni bir zihniyete geçilmesi olayı.

79. Korku (Fobi): Varoluşçuluktaki belirsiz "kaygı"nın (Angst) aksine; dış dünyada var olan, sınırları belli ve somut bir tehlike karşısında beden ve zihnin verdiği savunma veya kaçma tepkisi.

80. Kozmogoni: Evrenin, gök cisimlerinin ve yaşamın nasıl var olduğunu mantıktan ziyade dini inançlarla, mitoslarla ve efsanelerle açıklayan yaratılış anlatıları.

81. Kozmoloji (Evrenbilim): Evrenin kökenini, yapısını, sınırlarını, temel fiziksel yasalarını ve zaman/mekânın doğasını metafizik ve bilimsel bir sistem bütünlüğü içinde inceleyen alan.

82. Kozmos (Düzen): Antik Yunan felsefesinde (Özellikle Pythagoras) evrenin şekilsiz bir kaos olmadığını, tam aksine uyumlu, ölçülebilir, yasalara bağlı, ahenkli ve estetik bir bütünlük (düzen) olduğunu ifade eden temel kavram.

83. Kozmopolit (Dünya Vatandaşlığı): Stoacıların geliştirdiği; insanların yalnızca doğdukları kente veya devlete değil, tüm insanlığı kapsayan evrensel bir akıl devletine ve dünya yurttaşlığına mensup olduğu düşüncesi.

84. Kötü (Evil/Bad): Ahlak felsefesinde iyi olanın yokluğu; insana zarar veren, acı çektiren, erdemden, evrensel ahlak yasasından veya ilahi düzenden sapan her türlü eylem veya durum.

85. Kötülük Problemi (Teodise): Din felsefesindeki en büyük argümanlardan biri; Eğer Tanrı mutlak iyi, mutlak güçlü ve her şeyi bili-

yorsa, yeryüzündeki kötülüğün, hastalıkların ve acının varlığı nasıl açıklanabilir?

86. Kötümserlik (Pesimizm): Evrenin kör, anlamsız bir mekanizma olduğunu; insan yaşamının acı, tatminsizlik ve ıstıraptan ibaret olduğunu, kurtuluşun ancak iradeyi yadsımakta yattığını savunan yaklaşım (Örn: Schopenhauer).

87. Kriz (Bunalım): Toplumsal kurumların, değerlerin, bilimsel paradigmalardan veya bireyin varoluşsal anlam inşasının tıkanarak çalışamaz hâle geldiği şiddetli ve dönüştürücü gerilim dönemi.

88. Kritik (Eleştiri): Felsefede bir şeyin kusurlarını bulmak değil; bir kavramın, bilginin veya ahlaki yasanın temellerini, geçerlilik şartlarını ve sınırlarını akılcı bir biçimde derinlemesine analiz etme işlemi.

89. Kritisizm (Eleştirel Felsefe): Kant'ın, bilginin kaynağı konusunda tek başına "Akı" savunan Rasyonalizm ile tek başına "Deneyi" savunan Empirizm'i eleştirerek her ikisini sentezlediği felsefi sistem.

90. Kurgu (Fiksiyon): Zihnin dış dünyadaki gerçekliğe bağlı kalmadan, tamamen hayal gücüne veya teorik düşünceye dayanarak yarattığı kavramsal, edebi veya tasarımsal bütünlük.

91. Kurgusal (Spekülatif): Deney ve gözlemle doğrulanma imkânı olmayan, sadece zihinsel varsayımlar ve mantıksal çıkarımlar yoluyla elde edilen teorik felsefi bilgi.

92. Kuram (Teori): Bilim veya felsefede, birbiriyle bağlantılı olguları geniş ve sistematik bir çerçevede açıklamak, yordamak ve anlamlandırmak için geliştirilen tutarlı ilkeler bütünü.

93. Kuramsal (Teorik): Doğrudan bir pratik veya maddi sonuç üretmeyi hedeflemeyen, bilginin sadece kendisi için bilindiği, eyleme

değil salt düşünceye ve zihinsel sisteme dayalı alan.

94. Kuşku (Şüphe/Doubt): Felsefenin itici gücü olan; verili bilgilerin doğruluğundan emin olamama, dogmaları sorgulama ve kesin yargıya varmadan önce duraksayarak eleştirel bir mesafe alma hâli.

95. Kuşkuculuk (Septisizm): İnsan zihninin mutlak ve nesnel hakikate ulaşamayacağını, her iddianın mantıksal olarak aynı güçte bir karşı iddia ile çürütülebileceğini; bu nedenle tüm kesin yargıların (askıya alınması) gerektiğini savunan akım.

96. Kutsal (Sacred): Din felsefesinde, gündelik ve sıradan (profan) olanın tamamen dışında yer alan, doğaüstü bir değer ve dokunulmazlık taşıyan, insanda derin bir huşu ve ürperti uyandıran ilahi alan.

97. Kuvve (Gizlilik/Potansiyel): Aristoteles felsefesinde bir varlığın fiilen (edimsel olarak) sahip olmadığı ancak kendi doğasında/özünde gizli bir güç olarak taşıdığı gelişme ve var olma ihtimali.

98. Kültür (Hars): İnsanın yalnızca doğa durumunda kalmayıp dil, sanat, bilim, inanç ve teknik yoluyla doğayı dönüştürerek yarattığı maddi ve manevi değerler ile yaşam biçimlerinin tamamı.

99. Kültür Endüstrisi: Adorno ve Horkheimer'a göre geç kapitalizm döneminde kültürün, sanatın ve eğlencenin endüstriyel bir ürüne dönüşerek kitlelerin bilinçlerini pasifleştiren standartlaşmış bir piyasa aracına indirgenmesi.

100. Küreselleşme (Globalizasyon): Siyasi ve ekonomik sınırların ötesine geçerek dünyanın sosyal, kültürel ve bilgi sistemleri açısından birbiriyle eşi görülmemiş düzeyde bütünleşmesi ve tek bir dünya toplumuna doğru evrilmesi süreci.